૧ ભાતાનું પોટલું

ધીરજલાલ બ્રહ્મભટ્ટ : આપણા સાહિત્યના સમર્થ સાહિત્યકાર ધીરજલાલ બ્રહ્મભટ્ટનો જન્મ તારાપુર જિલ્લાના આણંદમાં થયો હતો. તેમણે બી.એ. અને હિન્દી ભાષા રત્નની પદવી પ્રાપ્ત કરી. જવાહરલાલ નહેરુ વિદ્યાલય, સુરેન્દ્રનગરમાં શિક્ષક તરીકે સેવાઓ બજાવી છે. તેમણે હાસ્ય વાર્તામાળા, નાટક તથા બાળસાહિત્ય ક્ષેત્રે અસાધારણ કાર્ય કર્યું છે. 'ગુજરાતી સાહિત્ય અકાદમી' દ્વારા તેમને 'હાસ્ય વાર્તામાળા' માટે પુરસ્કાર એનાયત થયેલ છે. તેમનું નાટક 'ભાત-ભાત કે લોક', બાળસાહિત્ય 'હસી-ખુશી વાર્તામાળા', 'હાસ્ય : વ્યંગ, રંગ અને વંટોળ' પણ પ્રસિદ્ધ છે. સરળ અને સહજ શૈલીની આગવી રીત ઊડીને આંખે વળગે તેવી છે.

સૂર કૃતિનો – પ્રસ્તુત કૃતિ લોકકથા છે. 'ભાતાનું પોટલું' વિષયક લોકકથા 'ઘરનો રોટલો બહાર અને બહારનો રોટલો ઘર' એ ઉક્તિ સાર્થક કરે છે. તો 'વાવો તેવું લણો' એ કહેવત પણ સાચી ઠરે છે. 'આતિથ્ય ભાવના' ભારતીય સંસ્કૃતિની આગવી વિશિષ્ટતા છે, તેનું અહીં સુંદર અને સચોટ દર્શન થાય છે.

પશા પટેલ ભારે કંજૂસ. સૌ તેમને એક નંબરના કડકા ગણે. પોતા માટે બધું કરી છૂટે. પણ પારકા માટે પૈસો પણ ન ખરચે. પારકાં તો શું પોતાના માટે પણ એવો જ વહેવાર. ઉનાળામાં પોતાને શિખંડ ખાવાનું મન થાય પણ પટેલ શિખંડને ઘર ન બતાવે. ઘરે લાવે તો ખાસ્સો બે કિલો જોઈએ. તેથી પશાકાકા હોટલમાં જઈ શિખંડને પેટમાં પધરાવી દે ! આમ એકલપેટા પણ ખરા.

તેમનાં પત્ની તો ઘણાં માયાળુ. પતિ-પત્નીના સ્વભાવ વચ્ચે જમીન અને આસમાન જેટલું અંતર. પોતાનું કામ પડતું મૂકીને પણ પત્ની પાડોશીનું કામ કરી છૂટે. કોઈ તેમની પાસે કંઈ વસ્તુ માગે તો તે ગમે તેમ કરીને પણ તેને આપે. પશાકાકાને પત્નીનો સ્વભાવ વિચિત્ર લાગતો. ઘણી વખત ગુસ્સે થઈને તેઓ કહેતા પણ ખરા કે, 'તું તો મારું ઘર લૂંટાવા બેઠી છે. તારા આવા વર્તનથી મારે એક દિવસ ભીખ માગવાનો દહાડો આવશે. ત્યારે તું જોજે કે મારા ચપણિયામાં કોઈ ભીખ પણ નહીં નાંખે.'

પશાકાકા ગુસ્સે થાય ત્યારે કાકી શાંત થઈ જતાં અને ગુસ્સો ઊતરે ત્યારે હળવેકથી કહેતાઃ 'તમે માનો કે ન માનો પણ પાડોશી જ આપણો સાચો સગો છે. માનવી માનવીના ખપમાં ન આવે તો માનવ અવતારનો અર્થ શો ?

કાકીની આવી ડાહી વાતો પશાકાકાને ગળે ઊતરતી નહિ. એ તો ઉપરથી ટોણો મારતા, કે, 'એ બધાં જ તારાં સાચાં સગાં છે. મારે તૂટી મરવાનું ને તારે મોટી દાનેશ્વરી થવાનું !' જો કે કાકાના વચનોની કાકી પર ખાસ અસર થતી નહીં. એ તો એમનો નિત્ય નિયમક્રમ કર્યે જ રાખતાં, ગામમાં બહારગામથી મહેમાન આવે તો તરત તેને ઘેર બોલાવી લાવે. જેને ચા પાવા જેવી હોય તેને ચા પાય. નાસ્તો કરાવવા જેવો હોય તેને નાસ્તો કરાવે અને જમાડવા જેવાને જમાડે પણ ખરાં. કોઈ જમવાની ના પાડે તો તેને તાણ કરીને પણ જમાડ્યાં વગર જવા જ ન દે.

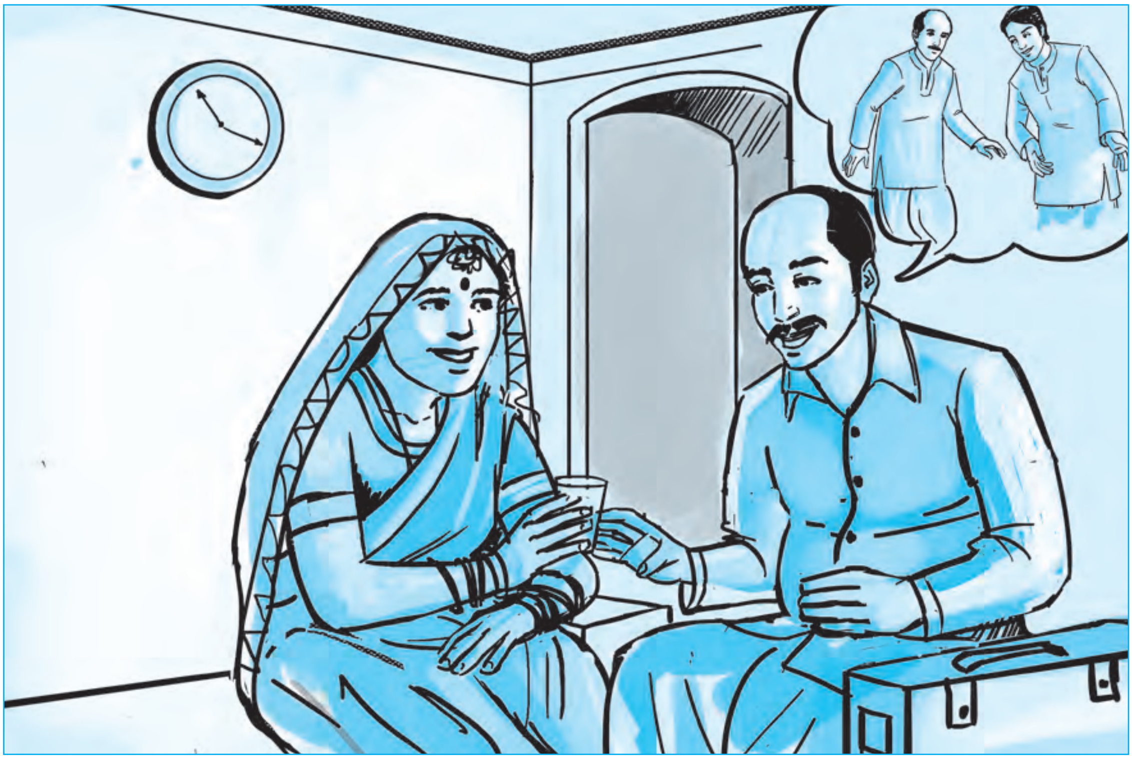

કાકીના આ સ્વભાવને કારણે આજુબાજુનાં ગામોમાં અને સગાંવહાલાંમાં પશાકાકાની આબરૂ વધી ગઈ. મહેમાનગતિ કાકી કરે પણ ઘર તો પશાકાકાનું જ ને ! સૌ કહેતું, 'ભાઈ, પશાકાકાનું ઘર એટલે પશાકાકાનું ઘર. એમના ઘરે ગયેલો તાકાત છે કે જમ્યા વગર પાછો આવે? એમના ઘેરથી પણ લાખ રૂપિયાની બાઈ છે. કાંડું પકડીને હોંશથી જમાડે છે.'

એક દિવસ પશાકાકાને બહારગામ જવાનું થયું, છ સાત દિવસનો પ્રવાસ. કાકાએ કાકીને કહ્યું : ' જો મારે કાલે અગત્યના કામે બહારગામ જવાનું છે. માટે મારા માટે લસણ નાંખીને મેથીનાં સરસ ઢેબરાં બનાવજે. સાથે તળેલાં મરચાં પણ મૂકજે.'

કાકીએ કહ્યું : 'બહારગામ જવું છે એમાં ઢેબરાંની શી જરૂર છે ? મેં તમારે માટે આગળથી જ ભાતું પહોંચાડ્યું છે.'

કાકાએ કહ્યું : 'આગળથી કોની સાથે મોકલાવ્યું છે ?' પટેલ ગુસ્સે થયા પણ કાકીએ ભાતું ન કરી આપ્યું. બસ એક જ વાત પકડી રાખી. 'મેં ભાતું આગળથી પહોંચાડ્યું છે.' પટેલને થયું કે સારા કામે બહાર જતાં કકળાટ કરવો ઠીક નહીં. કામ પતાવીને આવ્યા પછી વાત.

બીજે દિવસે પટેલ તો ભાતું લીધા વગર જ બહારગામ જવા ઊપડ્યા. બે-ત્રણ કિલોમીટર ચાલ્યા હશે ત્યાં એક ગામ આવ્યું. ગામની ભાગોળે વડ નીચે બે-પાંચ જુવાનો બેઠા હતા. તેમની નજર પટેલ પર પડી. પટેલને જોતાં જ તેઓ ઊભા થઈને પટેલને ભેટી પડ્યા અને કહ્યું : 'તમે અમારા ગામમાં ક્યાંથી?' પશાકાકાએ કહ્યું : 'મારે બહુ દૂર જવાનું છે.' જુવાનોએ કહ્યું, પણ આમ ને આમ જવાય ? અમે કદી તમારા ઘેરથી જમ્યા વગર

આવ્યા નથી. અને તમે આમ ને આમ જાઓ તો તો અમારા ગામનું નામ લજવાય.' પટેલ ના... ના... કરતા રહ્યા પણ જુવાનિયા તેમને કાંડું પકડીને ખેંચી ગયા.

પ્રેમથી દાળ, ભાત, શાક, લાપશી બનાવ્યાં. તાણ કરી કરીને જમાડ્યા. જમીને પટેલે થોડો આરામ કર્યો અને પછી આગળ ચાલ્યા.

આમ પટેલ જે-જે ગામમાંથી પસાર થતાં ત્યાં સૌ તેમને આવકાર આપવા લાગ્યા. ચાના સમયે ચા અને નાસ્તાના સમયે નાસ્તો મળ્યો, તો જમવાના સમયે ભોજન પણ મળ્યું.

હવે પશાકાકાને સમજાઈ ગયું કે એ કહેતી હતી તે વાત સાવ સાચી છે. તેણે મારા માટે આગળથી જ ભાતું પહોંચાડ્યું છે. ઘરનું ભાતું તો ટાઢું મળે પણ આ બહારનું ભાતું તો ગરમાગરમ મળે છે. ઘરનું ભાતું ઝાડ નીચે બેસીને કે તળાવની પાળે બેસીને ખાવું પડે ત્યારે આ તો ઘરમાં બેસીને માણસોની વચમાં ખાવા મળે છે.

પટેલને ઘેર પાછા આવતાં સાત દિવસને બદલે પૂરા પંદર દિવસ થઈ ગયા. તે ઘેર આવ્યા ત્યારે તેમના મોઢા ઉપર પ્રવાસનો થાક ન હતો, પણ આનંદ તરતો હતો. પટેલનો ખુશખુશાલ ચહેરો જોઈને કાકી બધું સમજી ગયાં. તેમણે કહ્યું : 'સાત દિવસને બદલે આટલા બધા દિવસ કેમ રોકાઈ ગયા? પશાકાકા તો લહેરમાં આવી ગયા હતા. હાથ ઉલાળીને કહેવા લાગ્યા, 'જે ગામમાં જાઉં તે ગામવાળા નીકળવા જ દેતા નહોતા. બસ સૌ એક જ હઠ પકડે કે અમે તમારું બહુ દહાડા ખાધું છે. ખાધા વગર જવાય જ નહિ.' કાકીએ કહ્યું, 'મારી વાત સાચી ને!' મેં આગળથી ભાતું પહોંચાડ્યું હતું ને ? એ તો કુદરતનો નિયમ જ છે કે 'ઘરનો રોટલો બહાર અને બહારનો રોટલો ઘેર.' આપણે કોકને રોટલો ખવરાવીએ તો કોક આપણને ખવડાવે; નહીં તો જ્યાં ત્યાં ભાતાનાં પોટલાં ઉપાડીને ફરવું પડે !'

તે દિવસથી પટેલનો સ્વભાવ બદલાઈ ગયો. ગામમાં મહેમાન આવે તો પટેલ પોતે બોલાવી લાવે અને મહેમાનની સાથે બેસીને જમે. વળી ભાગોળ સુધી વળાવવા પણ જાય. તેમના આવા વર્તનથી ઘરની આબરૂ હતી તેના કરતાં પણ વધી ગઈ.

● માર્ગદર્શક સ્તંભ ●

પ્રસ્તુત પાઠનું અધ્યાપન કરાવતા પહેલા 'અતિથિ દેવો ભવ' વિષે વર્ગમાં ચર્ચા કરવી. ભારતીય સંસ્કૃતિમાં 'અતિથિ'નું મહત્ત્વ વિશેની માહિતી વિદ્યાર્થીઓ પાસેથી મેળવવી. 'કર ભલા તો હો ભલા' કહેવતને વિદ્યાર્થીઓના માનસ પર દૃઢ કરાવવી. 'કોઈને ખવડાવીને ખાવ' ભારતીય સંસ્કૃતિની આ આગવી વિશિષ્ટતા છે. આ વિશિષ્ટતાને સિદ્ધ કરવા વિદ્યાર્થી પ્રેરાય તેવો પ્રયાસ કરવો.

સ્વાધ્યાય

સ. ૧ નીચેના શબ્દો માટે પાઠમાં વપરાયેલા શબ્દો લખો.

(૧) ગરીબ - ________ (૨) જરૂરિયાત - ________
(૩) કજિયો - ________ (૪) સ્વાર્થી - ________
(૫) જિદ - ________ (૬) ક્રોધ - ________
(૭) શક્તિ - ________ (૮) યાત્રા - ________

સ. ૨ નમૂના પ્રમાણે શબ્દ લખો.

દા. ત. સ્વાર્થ × નિઃસ્વાર્થ

(૧) શાંત (૨) ડાહી (૩) આનંદ (૪) જુવાન
(૫) કંજૂસ (૬) આવકારો (૭) મહેમાન (૮) સાચી

સ. ૩ 'શિખંડ' મિષ્ટાન્ન છે. તેમ અન્ય મિષ્ટાન્ન નામ લખો.

સ. ૪ શબ્દસમૂહને માટે એક શબ્દ લખો.

દા.ત. જે સત્ય નથી તે - અસત્ય
જે દાન કરે તે - ________
યાત્રા માટે અપાતું ભોજન - ________
ભીખ માંગવાનું પાત્ર - ________
જે પવિત્ર નથી તે - ________
જે સ્વસ્થ નથી તે - ________

સ. ૫ ચાલો લખીએ ....

(૧) પશા પટેલનો સ્વભાવ - ________
(૨) પશા પટેલની પત્નીનો સ્વભાવ - ________
(૩) પશા પટેલના પ્રવાસના દિવસો - ________
(૪) કાકાએ કાકી પાસે ભાતામાં માગેલી ચીજો - ________
(૫) કુદરતનો નિયમ - ________

સ. ૬ યોગ્ય વિકલ્પ શોધી વિધાન ફરીથી લખો :-

(૧) પશા પટેલ પારકા માટે -----
(અ) દોડીને મદદ કરે. (આ) પૈસો પણ ન ખરચે.
(ઈ) ભોજન બનાવે. (ઈ) ધર્મશાળા બંધાવે.

(૨) પશાકાકાને પત્નીનો સ્વભાવ -----
(અ) શાંત લાગતો. (આ) મધુર લાગતો.
(ઈ) વિચિત્ર લાગતો. (ઈ) મળતાવડો લાગતો.

(૩) આજુબાજુના ગામોમાં પશાકાકાની -----

(અ) આબરૂ વધી ગઈ. (આ) તાકાત વધી ગઈ.

(ઇ) ઈજ્જત વધી ગઈ. (ઈ) પ્રતિષ્ઠા વધી ગઈ.

સ. ૭ ✓ અને ✗ ચિહ્ન મૂકી ખોટા વાક્યો સુધારીને ફરીથી લખો.

(૧) પશા પટેલ ઉદાર હતા. ☐

(૨) તેમના પત્ની માયાળુ હતાં. ☐

(૩) કાકી અશાંત થઈ જતાં. ☐

(૪) કાકીની વાત સાવ ખોટી હતી. ☐

(૫) પશાકાકાએ કહ્યું, ‘‘મારે બહુ દૂર જવાનું છે.’’ ☐

સ. ૮ તમને મહેમાન બનવું ગમે કે યજમાન - સંવાદ સાધો.

સ. ૯ યોગ્ય વિરામચિહ્નો મૂકો :-

(૧) મારે તૂટી મરવાનું ને તારે મોટી દાનેશ્વરી થવાનું

(૨) આગળથી કોની સાથે મોકલાવ્યું છે

(૩) પશાકાકાએ કહ્યું મારે બહુ દૂર જવાનું છે

(૪) જુવાનોએ કહ્યું પણ આમ ને આમ જવાય

(૫) સૌ તેમને એક નંબરના કડકા ગણે

સ. ૧૦ તમને પશાકાકા કે કાકીમાંથી જેનું વ્યક્તિત્વ ગમે - તેના વિશે લખો.

પ્રકલ્પ

મહેમાનોના સ્વાગતની જુદીજુદી પદ્ધતિઓના ચિત્રો ઈન્ટરનેટ ઉપરથી મેળવીને ચાર્ટસ તૈયાર કરો.

વિશેષ વાંચન

આજની ઘડી રળિયામણી

આજના દિવસને હું સ્વસ્થ રીતે જીવવા પ્રયત્નશીલ રહીશ ને ભૂત-ભવિષ્યની પંચાતમાં પડી જીવનના બધા પ્રશ્નો એકસાથે ઉકેલવાની ઘેલછા નહીં સેવું.

આજના દિવસે હું આનંદી રહીશ. ‘સુખી થવાનો દૃઢ નિર્ધાર કરે ત્યારે મનુષ્યો સુખી થાય છે’ એવા અબ્રાહમ લિંકનના વિચારને હું સતત સ્મરણમાં રાખીશ.

આજના દિવસે હું મારા મનોબળને દૃઢ કરીશ. અધ્યયન કરીશ ને પુરુષાર્થ, વિચાર ગાંભીર્ય તથા એકાગ્રતા માગી લે તેવું સાત્ત્વિક વાંચન કરીશ.

આજના દિવસે હું પરિસ્થિતિને પહોંચી વળવા મથીશ અને સંજોગો સદાય મને સાનુકૂળ રહે એવા દિવાસ્વપ્નોમાં નહીં રાચું. પ્રાપ્તકર્મ કરતાં સહજ રીતે જે પામીશ તેથી આનંદ માનીશ ને ખોટાં હવાતિયાં નહીં મારું.

આજના દિવસે હું મારા આત્માને ત્રિવિધ વ્યાયામ કરાવીશ : કોઈનું ભલું કરીશ, પણ છતો નહીં થાઉં. જે કામ કરવામાં હું આળસી થતો હોઈશ ને તેટલા પૂરતું એ કાર્યો કરવાનું હું ટાળતો કે મુલતવી રાખતો હોઈશ એવાં સહેજે એક-બે કામ અવશ્ય કરીશ. જેથી મારું ઘડતર થાય; અને ક્વચિત્ મને મનદુઃખ થશે તો પણ આજ મારું મનદુઃખ હું લાગણીવશ થઈ પ્રદર્શિત નહીં કરું.

આજના દિવસે હું મળતાવડો અને સૌમ્ય રહીશ, હું સ્વચ્છ, સુઘડ ને મનહર દેખાવાની ચીવટ રાખીશ. હું આજે મૃદુભાષી ને સૌજન્યશીલ રહીશ, આક્રમક અને ટીકાત્મક નહિ થાઉં, ખણખોદની પ્રવૃત્તિમાં નહીં પડું અને મારી જાતને સુધારવાનું વીસરી અન્યના કાજી બનવાના અભરખા નહીં સેવું.

આજના દિવસનો કાર્યક્રમ હું ઘડી કાઢીશ અને તે અનુસાર કામ કરવા કોશિશ કરીશ. શક્ય છે કે બધું યોજના મુજબ ન પણ થઈ શકે. પરંતુ આયોજન અવશ્ય કરીશ; કારણકે આમ કરવાથી હું મારી જાતને રઘવાટ ને અનિશ્ચિતતાના કીડાઓથી છિન્નભિન્ન થતી બચાવી શકીશ.

આજના દિવસે ઓછામાં ઓછો અડધો કલાક હું એકાંતમાં ગાળીશ, જેથી ઈશ્વરનું સાંનિધ્ય તથા શારીરિક ને માનસિક આરામ મેળવી શકાય. સંભવ છે કે આ પળોમાં મને જીવનનો સાચો માર્ગ લાધી જાય.

આજના દિવસે હું નિર્ભય બનીશ. જે સુંદર, સુખકર ને આનંદદાયક છે તેને હું ચાહીશ અને એ વાત સતત રટતો રહીશ કે જગતને આપવાથી જ હું જગત પાસેથી પામી શકીશ. 'तेन त्यक्तेन भुंजिथाः ।'

સ્વાધ્યાય

સ. ૧ યોગ્ય શબ્દ મૂકી ખાલી જગ્યા પૂર્ણ કરો :-

(યોજના; ભલું; ખણખોદની; સ્વસ્થ)

(૧) આજના દિવસને હું ________ રીતે જીવવા પ્રયત્નશીલ રહીશ.

(૨) કોઈનું ________ કરીશ પણ છતો નહિ થાઉં.

(૩) ________ પ્રવૃત્તિમાં નહિ પડું.

(૪) બધું ________ મુજબ ન પણ થઈ શકે.

સ. ૨ યોગ્ય વિકલ્પ શોધી વિધાન પૂર્ણ કરો :-

(૧) 'સુખી થવાનો દૃઢ નિર્ધાર કરે ત્યારે મનુષ્યો સુખી થાય છે' આ વિચાર ----- નો છે.
(અબ્રાહમ લિંકનનો, ટૉલ્સ્ટોયનો, મહાત્મા ગાંધીનો)

(૨) આજના દિવસે હું ----- પહોંચી વળવા મથીશ.
(શત્રુઓને, પરિસ્થિતિને, પોતાની જાતને)

(૩) આજના દિવસે હું મારા આત્માને ----- વ્યાયામ કરાવીશ.
(ચતુર્વિધ, દ્વિવિધ, ત્રિવિધ)

સ. ૩ તમારા મનમાં આવતા સકારાત્મક વિચારોને તમારા શબ્દોમાં લખો :-

***

મહેમાનોને આવકાર, ભારતીય સંસ્કૃતિનો સંસ્કાર !

3YUQFI